

DİYALEKTİĞİN TARİHSEL SERÜVENİ VE MEKÂNIN ÜRETİMİNDEKİ YERİ HISTORICAL ADVENTURE OF DIALECTIC AND ITS PLACE IN THE PRODUCTION OF SPACE

Haldun İLKDOĞAN*

Öz

Diyalektik, varoluşun mayasını belirleyen bir unsurdur. "Oluş" iki karşıtlığın sentezi ve zaman dahilinde tekrarlanan diyalektik etkileşimlerin bir ürünüdür. İnsanın da içinde olduğu bu "oluş" dinamik bir yapıya sahiptir. İnsanı çevreleyen "aura"nın kavranabilmesi bu dinamizmin temelini idrakiyle mümkündür. Bu idrak diyalektiğin mekânsal açılımıyla sağlıklı bir düzleme oturabilir. Dolayısıyla bu çalışma, diyalektik kavramının kendi diyalektik sürecini ve mekânsal boyutta edindiği konumu, bütünsel bir düzlemde ele alarak mekân kavramına giden yolu daha görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda diyalektiğin tarihsel süreçte geçirdiği evreler ve Lefebvre'nin Mekânın Üretimi çalışmasındaki mekânın diyalektiği inşası irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyalektik, Mekân, İdealizm, Materyalizm, Mekânın Üretimi.

Abstract

Dialectics is the determinant of yeast of existence. "Occurrence" is synthesis of two opposites and a product of repeated dialectic interactions over time. "The occurrence" that people are also in, has a dynamic structure. Comprehension of the "aura" surrounding human, is possible with the understanding of the basis of this dynamism. This comprehension can sit on a healthy plane with the spatial opening of dialectics. Hence this study aims to make the path to the understanding of the space more comprehensible by considering its own dialectic process and the position it acquired in its spatial dimension in a holistic plane. In this context, the phases of the dialectic in the historical process and the dialectic of space construction in the work of Lefebvre's The Production of Space are examined.

Keywords: Dialectic, Space, Idealism, Materialism, The Production of Space.

GİRİŞ

Mekân çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu çok boyutlu olma niteliği birçok unsurun birbiriyle ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Bu ilişkilerin anlaşılabilir olması, kavranabilmesi, düşünme pratiğinin (doğal) niteliği olan ve mekânın her boyutunda devinimi algılanabilir kılan "diyalektik" anlayıştan geçmektedir. Diyalektik özü gereği eleştireldir. Bu eleştiri, (her ne kadar başlangıçta bir olumsuzlama olarak doğmuş olsa da) bir olumsuzlama olmamakla birlikte bir kavrayıştır (Kovel, 2013, 323). Keza diyalektik, doğanın ve insanın bilinç koşullarının özünü temellendirmektedir.

Lefebvre (2014) mekânı diyalektik bir oluşum olarak görür. Bu nedendir ki Lefebvre "Mekânın Üretimi" çalışmasında mekânı karmaşık (toplumsal) bir üretim olarak kabul eder ve onu herhangi bir şeye indirgemekten kaçınır. Dahası toplumsal olarak üretilen mekân, çelişkiler barındırmaktadır ve bu mekânın bir "aura" olarak varlığının, karmaşasının açıklanmasının ön koşulu olarak "diyalektiği" görür.

Lefebvre (2014), "Mekânın Üretimi"nde mekânı idealizm ve materyalizmin ifadeleriyle diyalektikleştirilerek "Algılanan Mekân", "Tasarlanan Mekân" ve "Yaşanan Mekân" gibi kavramları ortaya koyar. Bu kavramlar mekânın "üçlü diyalektiği" olarak ifade edilir. Bu kavramların, mekânın diyalektiğinin düşünce düzlemindeki konumlarının daha iyi kavranabilmesi için, diyalektik kavramını ve kendi diyalektik sürecini açıklamak gerekmektedir.

DİYALEKTİK KAVRAMI VE DÜŞÜNCE DÜZLEMİNDEKİ SERÜVENİ

Diyalektik kavramı, Yunancada, "konuşmak", "görüşmek" "tartışmak" anlamındaki "dialeğin"den türeyen "dialektike" kavramından gelmektedir. Bu kavram, bir tartışma sanatı olarak, ileri sürülen bir kavramın ya da tezin kendi içinde çelişkili ve dolayısıyla yanlış olduğunu göstermek ve bu kavramı ya da tezi çürütmek

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik A.B.D.
haldunilkdogan@gmail.com

için oluşturulan yöntemleri belirtmektedir (Hilav, 2012, 9). Temelinde ikili karşıtlıkların kullanılmasını gerekli kılan bir açıklama ve fikir belirtme biçimidir. İki unsur arasındaki ilişkiyi sebep sonuç ilişkisi üzerinden açıklamaktan ziyade, her bir unsuru birbirinin parçası olarak düşünmektedir (Humbard, Kitchin, 2018, 829). Karşıt iki unsurun, birbirinden farklı ya da birbirinden ayrı yönde olduğunu söylemek zaten olanaklı değildir. Bu iki unsur yalnızca birbirlerine karşıttır ve hatta birbiriyle çelişkilidir. Karşılaşmaları her şeyden önce birbirlerini anladıklarını göstermektedir, çünkü aynı düşünme nesnesi üzerine fikir üretmektedirler (Lefebvre, 2010, 35). Diyalektik kavramı için tam bir tanım vermek, kendi diyalektik süreci dolayısıyla, çok doğru bir tavır olmayacaktır. Bu kavramı bir oluşum olarak görmek ve dünyanın herhangi bir yerinde süregiden somut değişiklikleri ve etkileşimleri (yani devinimin varoluşsal ifadesini) kavrayan bir düşünüş biçimi ve bir dizi bağlantılı kategori olarak görmek yerinde olacaktır (Ollman, Smith, 2013, 15). Diyalektik kavramının bir tartışma yönteminden bir mekânsal kavrayış bilincine dönüşmesi sürecini ve diyalektiği düşünmenin içerdiği çelişkileri, kendi diyalektik oluşum süreci üzerinden kavramsallaştırmak gerekir.

Tarihsel süreçte diyalektiğin bir kavram olarak yaratılmasının ardından düşünürlerin düşünce düzlemine katılması serüveninin, kavramsallaştırılmasındaki çeşitliliğin dönüm noktaları göz önüne alındığında, dört ana evreden geçtiği görülmektedir: 1. Herakleitos'la Antik Yunan filozoflarının diyalektiği; 2. Diyalektiğin daha yüksek evresi olan Platon ve Aristoteles diyalektiği; 3. Hegel diyalektiği; 4. Marks ve materyalist diyalektik (Thalheimer, 2013, 113).

Antik çağın diyalektik kavramsallaştırması, yukarıda belirtildiği gibi Herakleitos'la başlamaktadır. Herakleitos'a göre evren sonsuz bir akış içindedir (Ollman, Smith, 2013, 13). Onun diyalektik kavramsallaştırmasının temelinde iki kavram bulunmaktadır: "oluş" ve "değişme". "Oluş" kavramı ile Herakleitos, bütün varlıkların somut bir değişime uğradığını ve bu değişimin duraklamadığını, sürüp gittiğini dile getirmektedir. Bu önermesini de şu şekilde ifade etmektedir: "*Her şey akar. Aynı ırmağa iki kere giremezsin, çünkü her girişinde üzerinden başka sular geçer.*" (Hilav, 2012, 33; Thalheimer, 2013, 49).

Diyalektik kavramının ilk düşünürü Herakleitos olsa da Aristoteles bu konuma Zenon'u yerleştirmektedir. Ancak Zenon'un diyalektiği olumsuz bir diyalektik anlayışıdır. Amacı bir sistem kurmak ya da bir tezi kanıtlamaya çalışmak değildir. Kendi görüşüne karşı çıkan iddiaları çürütmektir. Bu nedenle onun diyalektiği "olumsuz diyalektik" olarak literatürlerde yer alır (Hilav, 2012, 56).

Sokrates diyalektik kavramının, evrenin dinamizmiyle ilgili olmasından çok, entelektüel tartışmanın, tarafların varsayımlarına karşı birbirlerine sarf ettikleri itirazlarla ilerleyen, dinamizmiyle ilgilenmiştir (Ollman, Smith, 2013, 12). Bu bakış, diyalektiği bir etkinlik olarak görmek ve tekniğini çözmeyi amaçlamaktadır. Çünkü burada gerçeğin bilgisine ulaşma çabası vardır ve yöntemin bu konuda sağlıklı bir dinamizminin oluşabilmesi gerekir.

Sokrates'in öğrencisi olan Platon, şeylerin hakiki özünü tek bir maddede görmez. Duyular dünyası ona göre gerçek ve hakiki bir dünya değildir (Thalheimer, 2013, 57; Guthrie, 1999, 103). Bu yaklaşım Platon'un diyalektik konusunda Sokrates'ten daha ileri gittiğini göstermektedir. Platon denildiğinde iki farklı diyalektik anlayışı düşünülmelidir. Birincisi Sokrates gibi tartışma ve diyalog sanatı, diğeri ise duyularla algılanan var olanlardan (fenomenlerden) onların aslı olan idelerin bilgisine ulaşmaktır (Hilav, 2012, 58-59). Platon'un bu anlayışıyla birlikte diyalektik, tartışma sanatı konumundan dünyayı algılama konumuna yerleştirilerek, beden odağında, mekânın diyalektiğine sessiz bir sıçrayış da gerçekleştirmiştir.

Platon'un öğrencisi Aristoteles'te diyalektik ise, Platon'un diyaloglarındaki tartışma yol ve yordamlarının sistematikleştirilmesi ve geliştirilmesinden ibarettir. Dahası diyalektiği kesin sonuç vermeyen bir akıl yürütme olarak görmektedir. Diyalektiğin rastlantısal bir düşünce (zihin) oyunu olduğunu ve kesinliğinin olmadığını söylemesiyle de kavramın anlamını olumsuzlamıştır (Ollman, Smith, 2013, 13; Hilav, 2012, 61-62). Sokrates ve Aristoteles'in, insanı gerçeğin keşfine taşıyan bir yol olarak gördükleri diyalektik, Platon'un düşüncelerinde yerini sağlam sonuçlar vermeyen bir biliş durumu olarak kendine yer bulur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Antik Çağın düşünce düzleminde Platonun bu yaklaşımı bir olumsuzlama olarak ifade edilebilir fakat bu bir olumsuzlamadan çok varoluşsal oluşumların çoklu olasılıklara gebe bir ifadesinin olduğunun keşfidir. Varoluşun mayasında var olan diyalektik, çoklu olasılıklar dünyasını kurmaktadır. Bu yüzdendir ki diyalektik, içinde olduğu bağlamın koşulları dolayısıyla olasılıklar geliştirir.

Diyalektik kavramı Platon ve Aristoteles'le birlikte materyalist düşünceden çıkmış idealist düşünce kapsamına yerleşmiştir. İki düşünürün kavramsallaştırmasında da çelişkilerin kökeninin insanın aklında olduğu ve gerçek şeylerdeki çelişkilerin akıldan türediği varsayılmaktaydı (Thalheimer, 2013, 69).

Diyalektik kavramını kapsamlı bir şekilde ele alan ilk kişi Hegel olmuştur. Ancak Hegel'in diyalektiği de idealizm boyutunda biçimlenmektedir. Yine de yeni bir diyalektik kavramsallaştırması keşfetmiştir. Hegel'in diyalektiği döngüsel diyalektiktir. Her şey sonunda başlangıca döner. Her şey öncesini ve sonrasını içerir, dolayısıyla içseldir. Hiçbir zaman kendi dışındakini içermez (Bozkurt, 2011, 45). Bu ifadede Hegel'in bütünü kavradığı anlaşılmaktadır. Karşıtlıkları karmaşık bir gerçekliğin tek yanlı ifadeleri olarak görmektedir. Bu düşünce önceden uzlaşmaz olan konuları daha yüksek bir çerçevenin içinde uzlaştıran pozitif sonuca ulaştıran bir eylemdir (Bozkurt, 2011, 14). Hegel'in diyalektiği "varlık" (tez), "yokluk ya da hiçlik" (antitez), "oluş" (sentez) olarak teriflenir. Bu noktada ilk olarak dünyaya dair bir fikir vardır ve doğası gereği kusurludur, bu da antitezi ortaya çıkarır. Tez ve antitez ilişkisi üretken bir ilişkidir ve sonuçta hem tezin hem de antitezin öğelerinden oluşan bir sentez ortaya çıkmaktadır (Kleinman, 2018, 110, 111; Bozkurt, 2011, 41). Diyalektik her şeyin karşıtına dönüşerek yok olduğunu kanıtlar ve bunu hiçbir şey durduramaz. Bu yıkıcı güç tarihsel gelişmenin en güçlü özelliğidir. Hegel'e göre idea, maddi gerçekliği, doğayı ve tarihi hareket ettirendir. Düşünce gerçekliğin yaratıcısıdır, dünya ve dünyanın gelişiminin konumu tam olarak akıldır (Thalheimer, 2013, 87-88).

Marks'ın felsefesinin temeli Hegel'in diyalektik anlayışına dayanmaktadır: tez, antitez, sentez. Marks, Hegel'in özellikle insan bilincinin nesnelere algılamadaki basit kavrayışının daha karmaşık ve soyut düşünce süreçlerine evrildiği düşüncesinden ve tarihi diyalektik olarak ele alışından etkilenmiştir (Kleinman, 2018, 208, 209). Hegel idealist bir bakışa sahipken onun idealist diyalektiğinin ayaklarını yere bastıran Marks'ın materyalist yönü olmuştur. Hegel'e göre "ide" maddeyi ve doğayı yaratır, ancak Marks'ta bu durum tam tersidir. Varlık madde ile başlar ve düşünce maddenin ürünüdür. Başka bir deyişle, insanların öznel düşünme sürecindeki ve bilincindeki çelişkilerin nesnel ve gerçek birer temeli vardır (Lefebvre, 2010, 36). Bu düşünce biçimi bizi Marks'ın materyalist tarih anlayışına götürür. Ancak, bu tarih anlayışı, geçmişin ezbere öykülenmesini değil, oluşumun başlangıçtan bugüne kadarki değişim sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, içerisinde çelişkilerin oluşumlarına olanak tanıdığı bir süreçtir. Dahası, bir tarihsel dönemin öz niteliğini o çağın ekonomik yapısı, yani üretim ilişkileri belirlemektedir (Akarsu, 1994, 117). Yaşamlarının toplumsal üretimlerinde insanlar belli, zorunlu ve kendi istençlerinden bağımsız olan bağlantılar içine girerler. Bu üretim bağlantılarının bütünü toplumun ekonomik yapısını kurar, bu da üzerinde hukuksal ve politik bir üst-yapının yükseldiği gerçek temeldir; bu temele toplumun belli bilinç formları karşılık olur. Maddesel yaşamın üretim biçimi toplumsal, politik ve tinsel yaşama sürecini belirler. İnsanın bilinci varlığını değil, toplumsal varlığı bilincini belirler (Brosius, 2015, 19; Akarsu, 1994, 122). Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer husus, toplumsal varlığın belirlediği bilincin ya da materyalist bir ifadeyle bilinci oluşturan fenomenin analizinin o fenomenin içinde bulunduğu bütünlük bağlamında gerçekleştirilebileceğidir. Her tarihsel dönemin kendine özgü yasaları vardır, bu nedenledir ki, bir fenomen, içinde yer aldığı bütünlüğe göre farklı yasalara tabidir (Lefebvre, 2010, 39).

Diyalektiğin kendi diyalektik sürecini dört evre üzerinden yukarıdaki şekilde özetledikten sonra diyalektiğin, insanı çevreleyen devingen oluşumları açıklamada önemli bir kavrayış olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır. Diyalektik kavramı farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmış olsa da varoluşun temelindeki "oluş" belirlenimini hep kendi içselliğinde saklı tutmuştur. Diyalektiği "mekânsal" boyuta taşımak belki de kavramın hak ettiği asıl konumu ve dolayısıyla değeri ona teslim etmek olacaktır.

MEKÂNIN DİYALEKTİĞİ

Lefebvre (1901 - 1991) Mekânın Üretimi eserinde (1988 eserin ilk basım tarihi, yararlanılan kopyasının basım yılı 2014) mekânı diyalektik bir oluşum olarak ele almaktadır. Bunun açılımını yapmadan önce şunu özellikle belirtmek gerekir: sosyoloji biliminin öncüleyicisi olan İbn Haldun (1332 - 1406) Mukaddime (1377 eserin ilk basım tarihi, yararlanılan kopyasının basım yılı 2017) eserinde kent ve insan yaşamı üzerine oldukça farklı konular üzerinden bir kavramsallaştırma gerçekleştirmiştir. Bu kavramsallaştırma mekâna ilişkin soyut ve somut birçok oluşumun ilişkiselliği üzerinden üretilmiştir. Her ne kadar diyalektik kavramı üzerinden bir kuram ve mekân kavramsallaştırma yöntemi üzerine net cümleler kurmasa da onun mekânı kavramsallaştırma biçimi diyalektiktir.

Lefebvre mekân anlayışı Hegel'in üçlü diyalektiği üzerine Marksist (diyalektik materyalizm) düşüncenin yerleştirildiği bir biçimlenişe sahiptir. Lefebvre Marksist bir düşünürdür. Mekânın Üretimi çalışması da onun bu yönünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Lefebvre, Mekânın Üretimi çalışmasını gerçekleştirirken özellikle Marks'ın çalışmalarını günümüz yaşamını anlamak adına, birtakım eklemelerle, esas olarak almıştır. Bu eklemeler Hegel ve Nietzsche'nin düşüncelerine dayanır. Lefebvre, bu üç filozofun düşüncelerini (Hegel'i devlet temelli düşüncelerinden, Marks'ı toplumsal temelli düşüncelerinden, Nietzsche'yi de medeniyet üzerine kurduğu düşüncelerinden dolayı) modern dünyayı anlamaya çalışan üç yol olarak görmüştür. Mekânın Üretimi'ni anlamak için bu üç filozofun düşüncelerini incelemek kaçınılmazdır, ancak bu noktada dördüncü düşünür olarak Martin Heidegger'den de söz etmek gerekir. Lefebvre, Heidegger'in bazı düşüncelerini Marksist eleştiri üzerinden değerlendirerek benimsemiştir. Heidegger'in düşüncelerini Marksizm üzerinden eleştirme gereksiniminin temel nedeni, Sartre'ın varoluş üzerine düşüncelerini eleştirmeye girişmesidir (Elden, 2004a: 87-88).

Bütün bu düşünceler ışığında "Mekânın Üretimi" düşüncesinin oluşturulmasında "üretim" in içeriği Marks'tan gelirken, mekânın kavranması, okunması ise Heidegger'in düşüncelerinden gelmektedir. Peki, "Mekânın Üretimi" neyi ifade etmektedir? Lefebvre, üretimle yalnızca "şeylerin" ekonomik üretiminden söz etmemektedir. Bu bir "Aura (oeuvres)" üretimidir, yani bilginin, kurumların kısacası toplumu oluşturan soyut somut her şeyin üretimidir. Dahası, toplumsal mekân toplumsallaştırılmış mekân değildir, çünkü öncesinden toplumsal olmayan bir "şey" olarak var olmamıştır, kendi doğası gereği toplumsal etkilerle üretilmiştir. Dolayısıyla, (Toplumsal) Mekân (Toplumsal) bir üretimdir (Lefebvre, 2014).

Mekân üretimi, mekânın farklı boyutlarının ilişkisel düzlemde diyalektikleşmeleriyle gerçekleşmektedir. Fiziksel ve zihinsel, mekânı kavramak adına, toplumsal olanla birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koyan Lefebvre, mekânın diyalektik oluşumunun "Algılanan Mekân", "Tasarlanan Mekân" ve "Yaşanan Mekân" gibi mekânın üç boyutu arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Mekânı kavramak (soyut, zihinsel, geometrik) ile mekânı algılamak (somut, maddesel, fiziksel) arasında bir zıtlık vardır. Mekânı algılamak, beden in mekân içerisindeki hareketinden ileri gelmektedir. Mekânın anlaşılabilmesi için somut olanla soyut olanın birlikteliğinin kavranması gerekmektedir. Bu noktada, idealizmin ve materyalizmin birlikteliğini, materyalist diyalektik düşüncenin gereği olarak, açıklamak mekânın üçlü diyalektiğinin nereden geldiğini açıklar. Mekân, fiziksel ve zihinsel bir inşadır. Bu inşa, algılanan ve kavranan gibi iki kutup arasında oluşan üçüncü bir kavramla, "yaşanan" ile sağlanmaktadır. Yani toplumsal yaşanan mekân, fiziksel ve zihinsel oluşumlara bağlı olarak toplumsal olarak üretilir. Bu ise mekânın üçlü diyalektiğini oluşturmaktadır: Mekânsal Pratikler; Mekân Temsilleri; Temsil Mekân (Elden, 2007, 110-111).

Mekân, algılanan, tasarlanan ve yaşanan olmak üzere üç yolla incelenmektedir. Tablo 1'de ifade edildiği gibi Lefebvre'nin mekân anlayışı fiziksel, zihinsel ve toplumsalın bütünselliğini göstermektedir. Bunlardan birincisi mekânı fiziksel form, gerçek mekân, üretilmiş ve kullanılmış mekân olarak tanımlamaktadır. İkincisi zihinsel oluşum olarak bilginin ve mantığın mekânı, haritalar ve toplum mühendisleri, kent plancıları ve mimarların mekânı yani hayal edilen mekânı ifade etmektedir. Üçüncüsü ise mekânın kullanımıyla birlikte zaman içerisinde üretilmesini ve dönüştürülmesini ifade etmektedir (Lefebvre, 2014).

Mekânsal Pratikler	L'espace perçu	Algılanan	Fiziksel	Materyalizm
Mekân Temsilleri	L'espace conçu	Tasarlanan	Zihinsel	İdealizm
Temsil Mekân	L'espace vécu	Yaşanan	Toplumsal	Materyalizm & İdealizm

Tablo 1: Üçlü Diyalektik (Elden, 2007, 110)

Harvey'e göre (2013, 149), Mekân Üretimi'nin temel yapı taşlarından biri olan bu üçlü diyalektik oluşum, Lefebvre'nin ortaya attığı, temelleri Marks'ın ve dolayısıyla Hegel'in diyalektiğine dayanan bir tasarlanmış gibi görünse de, ki zaten böyledir ancak, "Mekânın Üretimi" çalışması içerisinde ismi geçmemesine rağmen, neredeyse kesinlikle Cassirer'den (1944) atıf yapılmadan alınmıştır. Harvey bu durumu Fransız aydın çevrelerinin bir alışkanlığı olarak görmektedir ve bu üç parçalı bölümlenmeyi "Maddi mekân (fiziksel dokunmaya ve duyuma açık algı ve deneyim mekânı); Mekânın temsili (kavrandığı ve temsil edildiği şekliyle mekân); Temsil mekânları (duyuların, imgelemin, coşkuların ve günbe gün yaşayış biçimlerimizle bütünleştirilen anlamların yaşanan mekânı)" olarak açıklamaktadır.

Mekânın üçlü diyalektiğini oluşturan unsurlardan ilki olan "Mekânsal Pratikler", bir diğer ifadesiyle "Algılanan Mekân", üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin nispi bir bağlılıkla oluşturduğu sürdürülebilir bir toplumsal oluşuma has yerleri ve kümeleri kapsamaktadır. Dünyanın gerçek yapısıyla ilgilidir. Bu gerçek beden in de ait olduğu fiziksel gerçektir. Dolayısıyla herhangi bir toplumun her üyesinin mekânıyla ilişkisinde belirli bir yeterliği ve performansı gerektirmektedir. Bu yeterlik ve performans deneyimsel olarak değerlendirilir. Mekânın kullanılması ve dolayısıyla deneyimlenmesiyle ilişkili olan bu durum, beden ve

duyular aracılığıyla algılanan mekânı, yani "maddi" mekânı tanımlamaktadır (Lefebvre, 2014, 63). Maddi mekân, maddeyle aramızdaki dokunsal ve duyuşsal etkileşimin gerçekleştiği dünyadır. Fiziksel ve duyuşsal deneyim mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 2013, 149). Bedenin, ait olduğu fiziksellik içerisindeki sağlıklı hareketi için gerekli olan dolanımı/akışı sağlayan mekândır.

Mekânın üçlü diyalektiğinin ikinci unsuru olarak "Mekân Temsilleri", yani "Tasarlanan Mekân"; üretim ilişkilerince oluşan bilgilere, işaretlere, kodlara, "cephesel" ilişkilere bağlıdır (Lefebvre, 2014, 63). Bir fiziki gerçeğin düşünce ile ve algılama için soyutlanmasıdır. Yani mimarların, şehir plancılarının ve hatta bilimselliğe yakın kimi sanatçıların mekanıdır. Bir toplum içindeki egemen mekândır. Baskın sınıfın mekânıdır (Lefebvre, 2014, 68).

Üçüncü unsur olarak "Temsil Mekân", yani yaşam deneyiminin mekânı olarak, imgeler ve semboller aracılığıyla "Yaşanan Mekân", orada oturanların ve orayı kullananların mekânlarıdır (Lefebvre, 2014, 68). Temsil mekân, algılanan ve tasarlananın tarihsel bir süreç bağlamında diyalektik olarak örüntülenmesiyle gerçekleşir. Verili bir mekân doğrudan içerdiği maddi pratikler ve tasarlanan öğelerin bütünlüğünde deneyimlenmiş ve deneyime açık bir mekândır. Yani, sembolik düzlemde anlamlar, hisler, duygular, kabulleniş ve reddedilmişler, kavramsal olarak net ifadelerle açıklanması güç bir bulanıklığa sahiptir. İnsanların dünyadaki fiziksel, duyuşsal ve coşkusal olarak yaşayış biçimimizi betimleyen temsil mekân (Harvey, 2013, 149), sembolik ve anlamlandırma düzeyini kapsar, ayrıca kullanımı doğrultusunda zamanla üretilir ve dönüştürülür (Elden, 2004b, 190).

Lefebvre'ye göre mekân deneyimlenir, kavramsallaştırılıp temsil edilir ve mekân yaşanır (Harvey, 2013, 150). Bu mekân boyutlarının diyalektikleşmesiyle oluşan mekânın üretiminin temeli üretimin üç anını da ifade etmektedir: maddi üretim, bilginin üretimi, anlamın üretimi (Schmid, 2008, 41). Bu boyutların hiyerarşik bir düzen içerisinde kavranması kolay gibi görünse de temelde bunları diyalektik bir gerilim içinde açıklamak doğru bir yaklaşımdır (Harvey, 2013, 150). Bu üç moment - algılanan, tasarlanan, yaşanan- arasındaki ilişkiler asla basit ya da istikrarlı değildir (Lefebvre, 2014, 75). Mekânın diyalektiğini kavramada şu nokta önemlidir: yaşanan mekân, algılanan ve tasarlananın diyalektiğinde gerçekleşir, ancak bu durağan bir sentez üretimi değildir, mekânın tarihsel bir süreci vardır ve bu sentez dinamik bir oluşumla yeniden ve yeniden diyalektikleşir. Bütün bu ilişkilerin kapsamında gündelik hayatın akışında insanı sarıp sarmalayan temsil mekânlar ve zamanlar da hem doğrudan deneyimleri hem de temsillerin yorumlanışını etkiler. Herakleitos'tan başlayıp değişimlerle süregelen diyalektik kavramını mekanla bütünleştirmek, daha doğrusu mekânın zaten sahip olduğu diyalektik niteliğini ortaya koymak, insan yaşamının anlamlanması ve kavranması adına çok önemli bir adımdır.

SONUÇ

Düşünürler tarafından bir terime dökülmeden önce de yeryüzünde var olan diyalektik, doğanın üretiminden toplumun ve dolayısıyla mekânın üretilmesine kadar her şeyin içine sızan ve var olmanın mayasını belirleyen bir "hal"dir. Bu kavramın mekânsal boyutta ele alınması hem yaşamın dinamizmini hem de insanın varoluşunun kavranmasını, idealist ve materyalist düşünce düzlemlerinde, daha tanımlı bir konuma getirmiştir.

Antik çağdan beri düşünürlerin diyalektiğe attıkları idealist ve materyalist evreler, kavramın kendi diyalektik kavramsallaştırma sürecini oluşturmuştur. Bu süreç, ide ile madde arasındaki birbirinden ayrılmaz bütünlüğün kavranmasına zemin hazırlamıştır. Tarihsel sürecinde bir tartışma sanatı olarak başlayan diyalektiğin, Lefebvre'nin mekân bağlamında bir devrim niteliği taşıyan Mekânın Üretimi çalışmasında mekânsal bağlamın kapsamına katılmasıyla kendi değerine ait konuma erişmiştir. Bu sayede insanı çevreleyen, onunla birlikte var olan, sürekli bir akışa ve karmaşık bir yapıya sahip olan mekân, (niteliği bakımından) kavranabilir bir düzeye taşınmıştır. Mekânın üçlü diyalektiğinin (döngüsel bir zaman kurgusuna sahip olması dolayısıyla) tarihsel olma niteliğini kavramak, (doğrusal bir zaman algısına sahip olması dolayısıyla) insan için biraz zorlayıcı olabilir. İnsan, mekânın başlangıcında ya da sonunda değil, onun tarihsel sürecinin herhangi bir anında bu sürece katılır, yaşar ve ölür. Dolayısıyla mekân, tarihsel süreçte diyalektik dinamiklerin inşa ettiği bir "oluş" olarak, bütünü kavramayı ve bunu da diyalektik düşünce düzleminin gelişimiyle gerçekleştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1994). *Çağdaş Felsefe, Kant'tan günümüze Felsefe akımları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
Bozkurt, Nejat (2011). *Fikir Mimarları Dizisi I: Hegel*. İstanbul: Say Yayınları.

- Brosius, Bernhard (2015). *Tarihin Yapıları, Tarihsel Materyalizme Giriş*. Çev. Nejat Ağırnash. İstanbul: Yordam Kitap.
- Cassier, Ernst (1944). *An Essay on Man, New Haven*. USA: Yale University Press.
- Elden, Stuart (2004a). *Between Marx and Heidegger: Politics, Philosophy and Lefebvre's The Production of Space*. UK: Antipode.
- Elden, Stuart (2004b). *Understanding Henri Lefebvre*. UK: Continuum.
- Elden, Stuart (2007). *There is a Politics of Space Because Space is Political, Henri Lefebvre and The Production of Space*. UK: Radical Philosophy Review.
- Guthrie, W. K. Chambers (1999). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. Çev. Ahmet Cevzici. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Harvey, David (2013). *Mekân Zamanın Diyalektiği*. Bertell Ollman, Tony Smith içinde, *Yeni Yüzyılda diyalektik* Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Kitap. 140-166.
- Hilav, Selahattin (2012). *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Humbard, Philip; Kitchin, Rob (2018). *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler*. Çev. Emek Şevket Ataman. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Haldun (2017). *Mukaddime I – II*. (haz. Arslan Tekin). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kovel, Joel (2013). *Praksis Olar, Diyalektik*. Bertell Ollman, Tony Smith içinde, *Yeni Yüzyılda diyalektik*, Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Kitap, ss. 317-327.
- Kleinman, Paul (2018). *Felsefe 101*. Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları.
- Lefebvre, Henri (2010). *Sosyalist Dünya Görüşü, Marksizm*. Çev. G. Doğan Görsev. İstanbul: Yordam Kitap.
- Lefebvre, Henri (2014). *Mekânın Üretimi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları.
- Ollman, Bertell; Smith, Tony (2013). *Yeni Yüzyılda Diyalektik*. Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Kitap.
- Schmid, Christian (2008). *Henri Lefebvre's Theory of The Production of Space: Towards a Three-Dimensional Dialectic*, Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, Christian Schmid inside: *Space, Difference, Everyday Life, Reading Henri Lefebvre*. UK: Routledge, Taylor & Francis Group, pp. 27-45.
- Thalheimer, August (2013). *Diyalektik Materyalizme Giriş*. Çev. Sevinç Altınçekiç. İstanbul: Yordam Kitap.